

Kvensk påvirkning på norsk i Nord-Troms

Hilde Sollid

Det norske talemålet i Nord-Troms er påvirket av den omfattende språkkontakten som har prega området gjennom flere hundre år. Vi finner spor etter språkkontakt på alle nivå i språket, og disse trekkene brukes blant annet for å markere sosial tilhørighet.

Begrepene *kven* og *kvensk* er ett av de begrepsparene som er mest omdiskutert i nordnorsk språkhistorie. Kvenene fikk status som nasjonal minoritet i 1998, og i 2005 ble deres talemål anerkjent som eget språk. Til tross for denne offentlige anerkjennelsen har mange både før og etter dette tatt til orde for heller å bruke begreper som *finnskætta*, *norskfinnsk* og *finnsk* om denne gruppa og deres språk.

Felles for etnonymene *kven*, *norskfinnsk* og *finnskætta* er at de viser til folk som kom fra de nordlige delene av Sverige og Finland og som bosatte seg i Nord-Troms og Finnmark særlig fra 1700-tallet og framover. Disse folkene hadde med seg sine finske talemål, og slo seg ned primært i elvedaler og langs kysten av Nord-Troms og Finnmark. Gjennom alle år har dette folket og deres etterkommere vært i kontakt med naboer og andre i nordnorske lokalsamfunn, og i dette møtet har det skjedd en gjensidig påvirkning i kultur og språk. I denne langvarige kontakten er det mange steder utvikla lokale sedvaner og språkpraksiser, og slik sett er ikke finsk i Norge det samme som

finsk i Finland. Dette, sammen med det faktum at begrepene *kven* og *kvensk* er de offisielle begrepene, er hovedbegrunnelsen for å bruke disse begrepene i denne artikkelen.

Omfattende språkkontakt i Nord-Troms

Jens A. Friis (1821–1896) var professor i samisk språk ved Universitetet i Oslo, og en viktig arv fra hans vitenskapelige produksjon er detaljerte etnografiske kart fra 1860-tallet. Kartene beskriver blant annet etnisitet, bo- og språkforhold i nordre del av Nordland, Troms og Finnmark. I Nord-Troms er hovedinntrykket at flerspråklighet med norsk, samisk og kvensk var utbredt. Fornorskingspolitikk og samfunnsmessig modernisering bidro imidlertid til å endre dette bildet fra andre halvdel av 1800-tallet og fram til andre halvdel av 1900-tallet. Vi har riktignok ikke noen ny kartlegging av språkforhold i Nord-Troms, men det har utvilsomt foregått et språkskifte. I dag er det et fåtall som er flerspråklige med norsk, samisk og/eller kvensk i sine språkrepertoar, og de som

snakker disse språkene, er gjerne eldre personer.

Den flerspråklige situasjonen som tegnes for Nord-Troms ut fra Friis' kart, kan tolkes som et uttrykk for at møtet mellom nordmenn, kvener og samer har skapt et kommunikasjonsbehov på tvers av språklig bakgrunn. I slike situasjoner bruker deltakerne de språklige ressursene de har til felles, og om de ikke har et felles språk, lærer de seg hverandres språk eller tar i bruk et annet språk som kan fungere som et *lingua franca* ('felles språk'). Behovet for å kommunisere er grunnlaget for at språk påvirker hverandre, og språkbruken påvirkes av den kontakt-situasjonen som språkbrukerne befinner seg i.

I denne situasjonen hadde det norske språket en sammensatt status. På lokalt nivå viser Friis-kartene at norsktalende mange steder var i mindretall, mens kvensk eller samisk var hovedspråk. I det norske nasjonsbyggingsprosjektet ble imidlertid spørsmålet om språk og kulturell tilhørighet viktig, og det ble et politisk mål å fremme norsk språk

Jens Andreas Friis' etnografiske kart viser etnisitet og språkferdighet i befolkningen i nordre del av Nordland, Troms og Finnmark på 1800-tallet. Dette kartutsnittet fra Nord-Troms i 1861 viser antall familier i de ulike bygdene. Symbolene forteller

om familienes etnisitet (nordmenn, samer, kvener), språkkunnskaper og boligform (trehus eller gamme).

Kart: Jens Andreas Friis, 1861.

Etnografiske kart.

og kultur. Dette gikk etter hvert på bekostning av kvensk og samisk, og fornorskingspolitikken sammen med en moderniseringa av Norge bidro til at kvensk og samisk språk kom under press, og at stadig flere kvener og samer gikk inn for lære seg norsk.

På bakgrunn av denne beskrivelsen kan vi si at det norske språket i Nord-Troms er en ung varietet av norsk utvikla i en prosess der språkkontakt og språkskifte fra kvensk og samisk til norsk har vært viktige faktorer. Studerer vi det muntlige norske språket i dette området både i fortid og nåtid, finner vi språkgods som kan fortelle om en språklig sett mangfoldig forhistorie. Noen språktrekk viser forbindelseslinjer til norske talemål som har en mer enspråklig bakgrunn, mens andre trekk har oppstått i møtet mellom norsk, kvensk og samisk.

Det er i mange tilfeller ikke enkelt å skille kvensk fra samisk påvirkning, for selv om kvensk og samisk er forskjellige språk, kan de språklige resultatene av kontakten mellom norsk-kvensk og norsk-samisk være like. Ett eksempel som illustrerer dette poenget, er at vi finner hovedsetninger med omvendt plassering av subjekt og verbal (et verbal er ei bøyd form av verbet som er et setningsledd) i både kvenske og samiske bygder. Setninger av typen *Men heldigvis ho va heilt steindau* er

Dette trespråklige skiltet med norsk, samisk og kvensk navn er fra Storfjord kommune.

Foto: Hilde Sollid.

dokumentert både i Nordreisa, Kåfjord, Storfjord og Lyngen.

For å si noe om kvensk påvirkning på det norske talemålet er det derfor viktig å være oppmerksom på hvor de språklige eksemplene er fra. Denne artikkelen bygger i hovedsak på analyser av talemålet i Reisa-dalen i Nordreisa der kvenene var de første til å bosette seg, og der kvensk ifølge Friis' kart var hovedspråket på 1800-tallet. Denne bosettingshistoria gir god grunn til å anta at det er primært kvensk og ikke samisk som har påvirket norsken i denne dalen.

Noen eksempel

Ett godt eksempel på hvordan kvensk har påvirket det norske språket i Reisa-dalen, finner vi i lokale navnetradisjoner,

og i dag er navn som *Ansamukka* (*ansa* 'felle', *mella* 'mel, sandbakke') og *Lintuvaara* (*lintu* 'fugl', *vaara* 'fjell') velkjente og innarbeida stedsnavn som har sitt opphav i det lokale kvenske talespråket. Det finnes også mange eksempler på at ett sted har to eller tre navn. I Storfjord kommune i Troms og flere kommuner i Finnmark har man valgt å bruke denne navnetradisjonen som grunnlag for å skille på norsk, samisk og kvensk.

Også når det gjelder personnavn, finner vi kvensk påvirkning på norsk, og Bente Imerslund nevner blant anna *Sifferin Pekan Asväiki* sammen med flere tusen andre navn i sin bok om kvenske personnavn i Nordreisa. En sak er hva folk heter og kalles lokalt, noe annet kan være hva de skriver seg for i offisielle registre, for også når det

gjelder personnavn, er det tradisjon for å bruke ikke bare ett, men to og tre navn om én og samme person, altså ett navn for hvert språk. Navnetradisjonene er i det hele tatt interessante kilder for å lære mer om kontaktmønstre mellom folk.

Ved siden av navnetradisjonene har kontakten med kvensk satt merke etter seg i mange ulike deler av språk-systemet. En iørefallende påvirkning på lydsystemet i det norske talemålet i Reisadalen er trykkfordelinga. Særlig i talemålet til eldre personer vil vi finne at hovedtrykket er på første stavelse i ord der andre norske talemål har trykk på andre eller tredje stavelse, jf. uttalen av f.eks. 'privat og 'permisjon. I kvensk skal hovedtrykket konsekvent være på første stavelse, og de fleste norske ord følger den samme regelen, men i en del lånord kan norsk ha trykket plassert på en seinere stavelse. Når norsk i Nordreisa (og andre talemål utvikla i kontakt med kvensk og samisk) har trykket konsekvent plassert på første stavelse, er det grunn til å gå ut fra at det er en regel i kvensk (eller samisk) som også overføres til norsk tale. Et annet

Navnetradisjoner

Asväiki er en lydlig tilpasning av det norske navnet Asveig. Pekka (Peder på norsk) er far til Asveig, og Pekka er sønn av Sifferi. Personer kan altså omtales ved å nevne slektsforholdet til personen. Slik navnebruk er kontekstavhenging, og Asväiki kunne i andre sammenhenger omtales ut fra slekten til mor, eller bare som Asväiki eller Asveig.

lydlig forhold som er karakteristisk i norsk talemål som er utvikla i kontakt med kvensk og samisk, er uttalen av lydene /p, t, k/ og /b, d, g/. De norske lydene /p, t, k/ er ustemte (lydene lages uten at stemmebåndene vibrerer) og aspirerte (lydene har en liten pustelyd), mens /b, d, g/ er stemte og uaspirerte. De tilsvarende kvenske (og samiske) lydene kan vi si er en mellomting; de er ustemte og uaspirerte. Dette gjør at når norske ord som *privat*, *tran* og *klatt* blir uttalt som i kvensk (eller samisk), så oppfatter «det norske øret» det som om det blir sagt *brivat*, *dran* og *glatt*. Motsatt vil ord som *brev*, *dråpe* og *kvile* med kvenskpåvirka uttale bli oppfatta som *prev*, *tråppe* og *gvile*. «Det norske øret» oppfatter uttalen som den motsatte av den forventede norske uttalen av slike ord. Både trykk på første stavelse og den særegne uttalen av lydene /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/ er karakteristiske trekk i det norske talemålet, og de er gode eksempler på hvordan lydsystemet i norsk har blitt påvirka av kontakten med kvensk.

Når det gjelder det grammatiske systemet, har det vært en del variasjon i bøyning av substantiv og kombinasjonen av substantiv med andre ord til større fraser. Et eksempel finnes i frasene *det her sia* og *det der storslettingan* der en kanskje venter at pronomenet *det* (intetkjønn, entall) skulle ha vært *den* (hankjønn, entall) og *de* (flertall).

Et annet eksempel gjelder det å uttrykke negasjon som i setninga *Eg hadde ikke aldri hørt om det*. Her er det to negasjoner (*ikke* og *aldri*) der andre

talemål har én, som i *Eg hadde ikke hørt om det* eller *Eg hadde aldri hørt om det*. Også når det gjelder rekkefølgen av setningsledd, finnes det eksempler på at talemålet i Reisadalen kan være annerledes sammenlikna med f.eks. tromsødialekten, og omvendt leddstilling i hovedsetninger som ble nevnt ovenfor, er et godt eksempel. Et anna er omvendt leddstilling i spørresetninger som innledes med et *hv*-spørreord. I mange norske talemål er dette vanlig med setninger som *Ka du sir?* der *hv*-spørreordet har én stavelse, og dette finnes også i Reisadalen. I tillegg har reisadialekten setninger som *Koffer ho ikke ser på fotballkampen?* der setninga har omvendt ordstilling i kombinasjon med et *hv*-spørreord med to stavelser.

Et siste eksempel er ordnivået, og det finnes gode eksempler på at kvenske ord

Bøyning av substantiv

I norsk bøyes substantiv i tall som i *bil* og *biler* (entall og flertall) og bestemthet som i *biler* og *bilene* (ubestemt og bestemt). I tillegg er norsk et genuspråk med tre genus (hankjønn, hunkjønn og intetkjønn), og ord som står til substantiv, bøyes etter hvilket genus substantivet har, som i *min bil* (hankjønn), *mi jente* (hunkjønn) og *mitt hus* (intetkjønn). I kvensk bøyes substantiv i tall, men ikke i bestemthet, og kvensk er heller ikke et genuspråk. Det er også verd å legge merke til at hovedmønsteret i Reisadalen er at talemålet ikke har hunkjønns-kategorien, slik at de sier *en jente* og *min mamma*, ikke *ei jente* og *mi mamma*.

brukes i en ellers norsk setning. Ordet *kaima* kan brukes om navnebror eller -søster (*gaimi* på samisk).

Mulige forklaringer

Når opphavet til disse fenomenene skal belyses, vil det være viktig å se på ulike forklaringsmodeller, men det er vanskelig å se bort fra den omfattende språkkontakten som har vært mellom kvensk og norsk. I alle eksemplene ovenfor kan vi argumentere for at kvensk har påvirket norsk enten ved at det er kvenske ord som er lånt inn i norsk, eller at det er snakk om norske ord som brukes etter reglene i kvensk grammatikk.

Et viktig perspektiv i denne sammenhengen er språkskifteprosessene som blant anna innebar at mange kvener lærte seg norsk som sitt andrespråk, og i den språklæringsprosessen har de brukt sin kvenske grammatikk som basis for det nye språket de skulle lære seg. Én mulig forklaring er at språkinnlæring involverer kognitive prosesser som transfer (overføring av grammatiske trekk fra ett språk til et

Halti kvenkultursenter IKS – Haltiin kväänisentteri er et interkommunalt selskap eid av kommunene Lyngen, Storfjord, Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa, Kvæangen og Troms fylkeskommune. Senteret skal bl.a. styrke og synliggjøre kvensk språk og kultur, og arbeide for at kvenske retter som internasjonale konvensjoner har fastsatt, blir overholdt.

Foto: Hilde Sollid.

anna) og mellomspråklig identifikasjon mellom første- og andrespråk som basis for å lære et nytt språk. I tillegg har språkinnlærerne en viss lojalitet til sitt førstespråk i denne prosessen, og kan ubevisst eller bevisst gå inn for å bevare førstespråkstrek i sitt nye språk. Hvordan språklige, kognitive og sosialpsykologiske prosesser virker sammen i kontaktsituasjonen i Nord-Troms, er det vanskelig å vite noe sikkert om, men de språklige resultatene er det ingen tvil om; mange kvenske element har blitt etablert i det norske talemålet.

Den kvenske påvirkninga på norsk kan med andre ord ha ulike forklaringer, men en kommer ikke utenom den intense kontaktsituasjonen som en viktig faktor. Mange av de kontaktfenomenene som er dokumentert i Nord-Troms, finnes

samtidig igjen i mange andre kontaktsituasjoner der både de involverte språkene og den sosiale konteksten for språkbruken er annerledes enn den vi finner i Nord-Troms. Ett eksempel er rekkefølgen av subjekt og verbal i fortellende hovedsetninger, og vi finner flere andre talemål som har den samme leddstillinga som i setninga *Men heldigvis ho va heilt steindau*. Eksempler er varianter av talemålene i Oslo, København og Stockholm som har utvikla seg i den språklige smeltedigelen som har oppstått etter omfattende migrasjon til disse hovedstedene. Dette illustrerer igjen at selv om konteksten for språkkontakten er forskjellig, fordi de involverte språkene er forskjellige

eller har ulik sosial status, kan resultatet bli det samme.

Sosial identitet gjennom språklige trekk

Så langt om formmessige sider ved kvenske trekk i norsk. Det neste spørsmålet er hvilken funksjon slike trekk kan ha. Etter det vi vet, er det ikke vanlig at det kvenske elementet har blitt brukt som den eneste varianten i det norske talemålet, men at det sammen med en «vanlig» norsk uttale utgjør et språklig alternativ som språkbrukerne har til rådighet. Språklig variasjon er med andre ord et viktig trekk ved talemålene i Nord-Troms, og selv ikke de eldste kvenene brukte utelukkende

den kvenskpåvirka varianten. I stedet har folk veksla mellom uttaleformer som *brev* og *prev*, og mellom å bruke negasjonen *ikke aldri* og bare *ikke* eller bare *aldri*. Dette har gitt et språklig spillerom der språkbrukerne kan bruke de kvenskpåvirka trekkene til å fremheve en kvensk identitet gjennom språket. Vi kan også forestille oss at de samme språkbrukerne i noen situasjoner kan velge å ikke bruke kvenskpåvirka trekk for å fremheve en annen norsk identitet. Funksjonen til de kvenskpåvirka trekkene kan med andre ord kobles til en forhandling av sosial identitet gjennom språket.

En kvinne jeg intervjuet i 2000, jeg kaller henne Sandra, hadde svært få av de omtalte kvenskpåvirka trekkene i sitt talemål. Hun hadde vokst opp med foreldre som snakka kvensk seg i mellom, men som snakka norsk til barna sine. Sandra brukte imidlertid to fraser det *der storslettingan* og *det her flertallordan*, som har en alternativ samsvarsbøying (altså bøying av et ord i samsvar med kjønn, tall og bestemthet til et annet ord) sammenlikna med de fleste andre norske talemål. Ved første øyekast kan en kanskje forklare disse frasene som vanlige taleglipp, men de kan også sees på som strategisk språkbruk der Sandra viser lojalitet til den lokale språkkonteksten i Reisadalen. Denne alternative samsvarsbøyinga finner vi igjen både hos eldre og yngre språkbrukere, og dette ser ut til å være et trekk som i det minste foreløpig er integrert som en del av den lokale norske varieteten.

Flere av de eksemplene som ble presentert ovenfor, er imidlertid i ferd med å forsvinne fra de lokale talemålene i Nord-Troms. Mens eldre er positive til kontaktfenomenene og også bruker slike trekk, er yngre ofte mer ukjent med fenomenene og bruker også færre av dem. For eksempel er det uvanlig å høre yngre språkbrukere som har en kvenskpåvirka uttale av lydene /b/, /d/ og /g/ som i *prev*, *dran* og *klatt*. De sier *brev*, *tran* og *glatt*. En mulig

Utdrag fra oppslagstavla på Sørkjosen samvirkelag 2011.

Foto: Hilde Sollid.

grunn er at mange språkbrukere har opplevd at kontaktfenomenene har vært stigmatiserende, og de har derfor avlært kontakttrekkene. Samtidig har de nye generasjonene fått stadig mer tilgang til andre norske talemål og også norsk skriftspråk. Resultatet er at kontaktfenomenene ikke overleveres fra en generasjon til den neste.

Kjært barn...

Hva skal vi så kalle disse talemålene? På folkemunne har folk snakka om å kvenske, og dette beskriver det å ta i bruk grammatiske regler fra kvensk i det norske talemålet. Ett anna nærliggende begrep er *dialektbegrepet*, som har høy status i Norge. Likevel er det mange i Nord-Troms som beskriver en opplevelse av å ikke ha noen «ekte» norsk dialekt. Professor Tove Bull lanserte derfor på begynnelsen av 1990-tallet *etnolektbegrepet* for å favne det språkhistoriske bakteppet for talemålet på Furuflaten i Lyngen. Denne begrepsbruken finner vi igjen i forskningen på talemål i Oslo, København og Stockholm, der forskere beskriver disse nye talemålene som multietnolekter eller multietnolektisk stil.

Selv om det kan diskuteres om etnolektbegrepet favner alle sider ved de språklige erfaringene som innbyggerne i Nord-Troms har, er det ikke tvil om at begrepet framhever den språkkontakten som har vært så viktig for utviklinga av det norske talemålet. Begrepet inviterer til å lytte etter trekk som vitner om språkkontakt heller enn å fokusere på trekk som kobler talemålene til noe som

er «ekte» norsk. Når det er sagt, er det viktig å understreke at det likevel *er* mange likhetstrekk mellom etnolektene i Nord-Troms og dialektene i Kvæfjorden og på Senja, men etnolektene har altså i tillegg noen kontaktfenomen. Det er denne blandinga som gjør talemålene i Nord-Troms særlig interessante.

Litteratur:

Bull, Tove 1991: Språklig identitet i ei nordnorsk fjordsamebygd. *Danske folkemål* 33: 23–35.

Imerslund, Bente 1993: *Finske stedsnavn i Nordreisa*. Nordreisa: Nordreisa kommune.

Imerslund, Bente 2008: *Kvenske personnavn i Nordreisa. Liisan Jussan Jussa, Sifferin Pekan Asväiki og noen tusen andre*. Nordreisa: Nordreisa kommune.

Sollid, Hilde 2013: Ethnolects in Northern Norway: From national negligence to local linguistic pride. Peter Siemund, Ingrid Gogolin, Monika Schulz & Julia Davydova (eds.): *Multilingualism and Language Contact in Urban Areas*. Hamburg Studies on Linguistic Diversity. John Benjamins, 63–94.

Foto: Jens-Kristian Nilsen.

Hilde Sollid er professor i nordisk språkvitenskap ved Institutt for lærerutdanning og pedagogikk ved UiT – Norges arktiske universitet. Hennes forskningsinteresser er nordnorske

språkforhold i og utenfor klasserommet, og hun har publisert en rekke arbeider om grammatiske og sosiolingvistiske aspekter ved det nordnorske språkmangfoldet.

E-post: hilde.sollid@uit.no